

Luhačovice a Židé

Blanka Petráková

Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně – Muzeum luhačovického Zálesí

Existence komunit luhačovických Židů, ať už trvalých obyvatel, či návštěvníků lázní, je téměř zapomenuta, stejně jako osudy jednotlivých osob a rodin, jež ji tvořily. Výstava vypovídá, jakým způsobem se v minulosti občané židovského vyznání podíleli na společenském a kulturním životě obce i na rozvoji luhačovických lázní. Jejich synové bojovali v první světové válce, po připojení Čech a Moravy k třetí říši se mnozí zapojili do odboje a zaplatili za to životem. Celé rodiny byly vyvražděny nacisty.

Dokumenty a fotografie pochází ze sbírky Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně (MJVM), ze Státního okresního archivu Uherské Hradiště (SOkA UH), Státního okresního archivu Zlín (SOkA Zlín), Moravského zemského archivu Brno (MZA), Muzea Jana Amose Komenského v Uherském Brodě (MJAK), Muzea Kroměřížska (MK), Židovského muzea v Praze (ŽMP), ze sbírky Františka Bányai (FB), ze Sbírký Scheufler Pavla Scheuflera (PS), ze sbírky Jaroslava Starého (JS), Kroniky Města Luhačovice (ML), z firemního archivu RUDOLF JELÍNEK a.s. (RJ).

Trojrozměrné exponáty zapůjčil Vratislav Brázdil, Holešov.

Za cenné informace autorka děkuje Miroslavě Polákové, Jaroslavu Starému, Šárce Basjuk Koudelové, Tomáši Lamplovi, Evě Vyoralové, Evě Procházkové, Jarmile Havelkové, Anežce Hřibové, Vincenci Jančaříkovi.

Srovnávací fotografie Luhačovic: Jan Dostál

Překlad resumé do angličtiny: Helena Tribe

Překlad resumé do němčiny: Silke Gester

Spolupracující instituce:

Státní okresní archiv Uherské Hradiště

Státní okresní archiv Zlín- Klečůvka

Podpora výstavy: Společnost RUDOLF JELÍNEK a.s.

1. Židé v Luhačovicích

V průběhu 19. století a zejména po roce 1848, kdy získali společenskou svobodu a rovnoprávnost, se začínají občané židovského vyznání trvale usazovat v Luhačovicích. K nejvýznamnějším usedlým židovským rodinám patřili v Luhačovicích **Sonnenscheinovi, Jelínkovi, Bockovi a Donathovi**, kteří se zabývali zejména pohostinstvím, řeznictvím, povoznictvím a obchodem. Při sčítání lidu v Rakousko-Uhersku v roce 1869, kdy měly Luhačovice 131 popisných čísel, se k židovskému vyznání hlásilo 20 obyvatel. Při sčítání prováděném o desetiletí později se usedlí Židé v Luhačovicích rozrostli o sedm osob. V roce 1900, kdy měly Luhačovice 1138 obyvatel a 213 domů, se k izraelskému náboženství hlásilo 26 občanů Luhačovic, katolíků bylo 1112. Podle sčítání lidu v roce 1910, kdy měly Luhačovice celkem 1716 obyvatel, se hlásilo k židovskému vyznání 26 obyvatel. Po vzniku Československé republiky získali Židé status národnostní skupiny a k židovské národnosti se mohli hlásit také při sčítání lidu. V roce 1921 se k židovské národnosti i vyznání současně přihlásilo 11 občanů Luhačovic. Šlo o rodinu hostinského Jana Sonnenscheina, rodinu obchodníka Viléma Sonnenscheina, dále o rodinu Bockovu, lázeňského lékaře Siegfrieda **Frankla** s manželkou a švagrovou Alicí **Hübschovou** a zaměstnankyni u Jelínkových Terezii **Diamantovou**. K české národnosti a židovskému vyznání se přihlásilo 9 členů rodiny **Jelínkovy**. Podle sčítání nařízeného protektorátními úřady ke dni 11. září 1939, žilo v Luhačovicích 3594 osob, z toho 152 se hlásilo k židovskému vyznání, včetně pacientů a lázeňských hostů. Do začátku Protektorátu Čechy a Morava, až na drobné neshody, které občas přináší snad každé sousedství, bylo spolužití obyvatel židovského a většinového vyznání v Luhačovicích v souladu. Křesťané i Židé se vzájemně respektovali i ve svých odlišnostech a sdíleli společný zájem o rozkvet lázeňského místa. Toto spolužití nenávratně zničilo zlo nacismu.

2. Náboženská obec

Své zázemí měli luhačovičtí Židé v Uherském Brodě, v jedné nejpočetnějších židovských obcí na Moravě. Na konci 16. století žilo na předměstí Uherského Brodu pět židovských rodin, počátkem 19. století to bylo 160 rodin. Původní židovská osada se synagogou a školou za hranicí města byla roku 1683 těžce postižena kuruckým vojskem. Koncem 17. století přesídlilo židovské obyvatelstvo do ghetta ve vlastním městě. Největšího počtu členů dosáhla uherskobrodská židovská obec v polovině 19. století, kdy čítala 107 domů a 1068 osob, což byla čtvrtina všech obyvatel města. Obec měla vlastní samosprávu a

synagogu, v níž působili vlivní učené rabíni, své kořeny měla v Uherském Brodě řada myslitelů a literátů evropského významu. Často se vyskytující židovské příjmení Brod je pravděpodobně odvozeno od názvu města. V roce 1901 bylo v Uherském Brodě založeno židovské gymnázium a o deset let později vyšší židovská škola, ješiva. Zdejší synagoga byla roku 1941 vypálena českými fašisty a později zbořena. Židovská čtvrť byla po druhé světové válce vybourána a nahrazena sídlištní výstavbou. Dochovalo se jen několik původních domků v ulici U Fortny a škola čp. 823 v Jirchářské ulici. Na východním okraji města byl roku 1870 založen nový židovský hřbitov, který slouží dodnes. Byli na něm pohřbíváni i židovští občané Luhačovic. V období Protektorátu se počet židovských obyvatel v Uherském Brodě přechodně zvýšil kvůli nuceným svozům židovských komunit z východní Moravy na 2 838 osob. Všichni byli v lednu 1943 odvezeni do **nacistických koncentračních táborů**, včetně 860 uherskobrodských Židů, mezi nimiž jsou započítáni i **obyvatelé Luhačovic**, kteří byli do uherskobrodského ghetta nuceni přesídlit v květnu 1941. V obřadní síni u židovského hřbitova jsou umístěny pamětní desky se jmény téměř 600 obětí nacismu z Brodu a okolí.

3. Hostinští, palírníci a řezníci

V minulosti nacházeli Židé na v Luhačovicích uplatnění zejména v pohostinství. Podle seznamu výčepnických koncesí okresu Uherský Brod z roku 1896 nabízelo v Luhačovicích pět podniků výčep pálených alkoholických nápojů. Většina byla v židovských rukou: **Jelínkův** hostinec poblíž zámku coby odnož rodinné palírny, **Sonnenscheinův** hostinec přes cestu, **Donathův** hostinec ve vsi v čísle 78, kde působil i Franz **Wittwe**. Ve Vincencově domě na Lázeňském náměstí provozoval sezónní výčep Franz **Winterstein**. I na počátku 20. století a později v období první republiky se Židé usedli v Luhačovicích věnovali hlavně hostinské živnosti a obchodu. Ve vsi naproti zámku vedla rodina Sonnenscheinova hostinec a obchod. Rodina **Jelínkova** vlastnila v blízkém sousedství hostinec, pálenici a prodejnu lihovin. Od souvěrce Josefa **Frankla** z Horní Lhoty odkoupil počátkem 20. století Marek **Smetana** zavedený hotel a přejmenoval jej na hotel Smetana. Po Markovi provozoval hotel Smetana jeho syn Leopold. Další pohostinství otevírala v době lázeňské sezóny ve vile Milici Paula **Krzyzanovská**. V objektu dnešní městské polikliniky číslo 315 na Masarykově ulici vedl Isidor **Singer** a po něm jeho syn Aladar hotel „Singer“ s restaurací pro ortodoxní židovské klienty. Ve 30. letech usilovalo několik dalších židovských podnikatelů o získání hostinské koncese, neměli však úspěch.

V sezóně pobývalo v Luhačovicích několik židovských řezníků (šochet či košerák), kteří se zabývali rituální porážkou a zásobovali ortodoxní restaurace masem. Patřil k nim pravidelně řezník **Guttman** z Uherského Brodu. U svého otce, řeznického mistra Mendla Donáta, se koncem 19. století v Luhačovicích vyučil řezníkem i Isidor **Donát**. Až do roku 1927 provozoval řeznictví a výsek masa i Jan **Sonnenschein**.

4. Obchodníci a finančníci

K typickým zaměstnáním luhačovických židů patřilo i povoznictví, finančnictví a obchod. Vilém **Sonnenschein** s manželkou provozoval v domě číslo 72 u hlavní cesty naproti zámku obchod se smíšeným zbožím. Kromě toho Vilém Sonenschein také půjčoval peníze na úrok. Jejich dcera Anna Sonnenscheinová vedla za první republiky obchod u hotelu Havlíček a poté sezónní obchod s lahůdkami a jižním ovocem v hotelu Litovel. Alois **Rosenberg** v čísle 186 ve vile Květa otevřel prodejnu mléka, másla, tvarohu a lahůdek a v roce 1934 ji rozšířil o prodej piva, vína a sodovky. Julius **Beck** měl v čísle 174 obchod se smíšeným zbožím. Joel **Kornfeld** zavedl v roce 1929 v čísle 189 obchod s mléčnými výrobky, ovocem, pivem a sodovkou. Další obchod se smíšeným zbožím provozovala od roku 1902 na hlavní ulici v čísle 53 rodina Bockova. Původně působila v 60. letech 19. století vdova Amálie **Bocková** (nar. 1806) jako pomocnice ve starém hostinci ve vsi v čísle 12, který vedl Mendl Donath. Amálie Bocková pocházela z Uherského Brodu, její děti a vnuci se už narodili v Luhačovicích. Amáliin syn Ignác **Bock** se oženil s Karolínou Schrötterovou (narozenu 1867) a měli dva syny, Emila (1890) a Karla (1895), kteří zůstali svobodní, a dceru Idu (1893), jež se provdala mimo Luhačovice. Před první světovou válkou s nimi žila v Luhačovicích ještě švagrová Terezie Bocková (1856), která vypomáhala v obchodě. Objekt čp. 53, na jehož místě dnes stojí panelový dům, patřil úspěšnému židovskému podnikateli z Horní Lhoty Josefu Franklovi a Bockovi si jej zpočátku pouze pronajímali. V objektu číslo 53 provozovali Bockovi svůj obchod se smíšeným zbožím až do konce 30. let. Bratři Emil a Karel **Bockovi** narukovali v letech 1914 a 1915 a zúčastnili se bojů první světové války. V roce 1918 se vrátili do Luhačovic a pokračovali ve své živnosti. Druhou válku však nepřežili, zahynuli oba v koncentračních táborech.

5. Lázeňští lékaři

V 19. století byly Luhačovice vyhledávány převážně německy mluvícími hosty z Vídně, maďarsky mluvícími židovskými návštěvníky z Uher a brněnskou německou společností. Proto zde jako lázeňští lékaři působili převážně Němci nebo němečtí Židé, Dr. **Küchler**, Dr. **Spielmann** a další. Návštěvníci české a slovenské národnosti pocházeli v této době spíše z nižších středních vrstev a soustřeďovali se kolem prvního českého lázeňského lékaře Jana Picka. Po založení akciové společnosti v roce 1902 se v duchu usilování nového ředitele Františka Veselého lázně orientovaly na pacienty slovanských národností. Ani v nové struktuře návštěvníků však nechyběla židovská klientela. Počet hostů židovského vyznání výrazně stoupl v období první republiky, kdy byla součástí Československa Podkarpatská Rus. Odtud a z polské Haliče pocházeli zejména hosté ortodoxní víry a chasidé. Židovským pacientům vycházeli vstříc lékaři stejného vyznání, kteří zde přes sezónu otevírali své ordinace, např. manželé **Schönovi** z Uherského Brodu a další. Roku 1907 se do Luhačovic přistěhoval MUDr. Vítězslav (Siegfried) **Frankl**. Pocházel z Kroměříže, kde se narodil 19. ledna 1879, a kde vystudoval gymnázium. Medicínu absolvoval ve Vídni. Do vypuknutí první světové války působil v Luhačovicích pouze během sezóny, po zbytek roku pracoval jako lodní lékař. Velkou válku strávil po narukování v Bosně a v Albánii, na jejím konci se jako doprovod válečných rekonvalescentů vrátil do Luhačovic. Usadil se vile Růžové, kde ordinoval až do své smrti 21. října 1939. Byl nejen lékařem lázeňským, ale i lékařem obvodním a rodinným a léčila se u něj řada místních obyvatel. To, že jeho nekrolog mohl vyjít v Lázeňském zpravodaji koncem roku 1939, svědčí nejen o odvaze redaktorů, ale též o velké úctě, s níž se Luhačovice k tomuto obětavému a laskavému lékaři vztahovaly. Vítězslav Frankl odpočívá na uherskobrodském židovském hřbitově. Jeho příbuzná Berta Franklová, která se mu po manželčině smrti roku 1933 starala o domácnost, byla zavražděna v Osvětimi.

6. Markus Sonnenschein

Nejstarší usedlou luhačovickou rodinou židovského původu byli Sonnenscheinovi. Jejich působení v Luhačovicích se podařilo vypátrat až téměř do počátku 19. století. Prvním zástupcem této významné židovské rodiny usazené v Luhačovicích byl Samuel **Sonnenschein**. Oženil se s Cecílií **Kohnovou** (narozena 1799) a měli tři děti. Cecílie dosáhla vysokého věku a závěr života prožila v Luhačovicích v domě čp. 90 spolu s neprovdanou dcerou Lotti. Zatímco nejstarší Cecílie a Samuelův syn Izák odešel do Uherského Brodu, druhý syn Markus působil v Luhačovicích jako hostinský a v 60. letech 19. století vedl hostinec v domovním čísle 53. Markus měl dva syny, Jana, jenž studoval v Uherském Brodě a

Viléma. Podle výpisu z rejstříku živností obce Luhačovice provozoval Jan **Sonnenschein** od roku 1892 v domovním čísle 72 naproti zámku hostinec, kde měl povoleno nalévat pivo, víno a kořalku, podávat pokrmy, přechovávat cizince, vařit kávu, čaj, čokoládu a jiné teplé nápoje a občerstvení, povoleno měl i provozování her. Janovi synové Otto (narozen 1890) a Walter (1897) narukovali v letech 1914 a 1915 a účastnili se bojů první světové války, stejně jako Felix (nar. 1897), nejstarší syn Janova bratra Viléma. Po smrti Jana Sonnenscheina pokračoval od roku 1934 ve vedení hostince jeho syn Otto, který byl starým mládencem. Spolumajitelem domu se stal Vilém **Sonnenschein**, který provozoval ve stejném objektu obchod se smíšeným zbožím. Po smrti první manželky Kláry se Vilém oženil s Kamilou. Vilémovy neprovdané dcery Ema, Anna a Rudolfina žily v Luhačovicích, synové Rudolf a Felix se odstěhovali. Ema vystudovala malířskou akademii v Mnichově a věnovala se krajinomalbě. Anna provozovala vlastní lahůdkářství. Nejmladší Rudi vypomáhala otci v obchodě, ve volném čase se účastnila sokolských cvičení a dalších společenských a kulturních podniků v obci. Koncese byly rodině na základě rasových zákonů odňaty v roce 1940. Všichni členové luhačovické rodiny Sonnenscheinových byli zavražděni v Osvětimi.

7. Hotel Moravia

Na ulici Dr. Veselého, nazývané dříve Tržní třída, kde bývalo v místech dnešní pošty umístěno tržiště se sezónními produkty a řada drobných stánků, postavil koncem 19. století Jan **Sonnenschein** členitý hotel Moravia (čp. 158) s typickou hrázděnou fasádou a štítů. Bratři Jan a Vilém jej úspěšně provozovali. Zatímco Jan Sonnenschein figuroval v dokumentech jako majitel hotelu Moravia, výčepnickou koncesi převzal v roce 1898 bratr Vilém Sonnenschein. Původně jednopodlažní stavba byla počátkem 20. století zvýšena o patro, doplněna o chlév a pisoár a v roce 1908 i o dekorativní zahradní besídku. Sonnenscheinovi se nejen názvem svého hotelu, ale i svým způsobem života a podnikatelským zaměřením po řadu generací hlásili k české kultuře a českému jazyku. Po první světové válce Sonnenscheinovi Moravii prodali a hotel byl přejmenován, pod názvem Lidový (Lido) Hotel pak působil po celá 20. a 30 léta. Noví majitelé propojili několik budov včetně hotelů Lido a Litovel a provozovali a pronajímali zde řadu obchodů a nejrůznějších provozoven. Po krátké době zanikl **Fischerův** pokus o zřízení ortodoxní restaurace v Lido hotelu i podobný **Grossův** podnik v hotelu Litovel. Ve druhé polovině 20. století pak proslul objekt jako Mléčný bar s vyhlášenými mléčnými lahůdkami. Byl zbourán v 90. letech, aby ustoupil nové výstavbě v ulici Dr. Veselého. Na rozdíl od Lido Hotelu zůstal sousední hotel Litovel zachován dodnes.

8. **Jakub Jelínek**

Jakub **Jelínek**, zakladatel luhačovické větve rodiny Jelínkovy, pocházel ze Šumic a původní profesí byl pivovarník a sládek. Do Luhačovic přišel na pozvání Gabriela Serényiho v roce 1856, usadil se zde zpočátku jako nájemce hraběcího pivovaru, současně už obchodoval s lihovinami z vlastní pálenice. Roku 1864 získal koncesi na výčep lihovin a obchod s potravinami. Dne 12. srpna 1869 byla Jakubu Jelínkovi udělena koncese k výkonu hostinské živnosti a obchodu s lihovinami ve vlastním nově postaveném domě čp. 119. Jakub živnost osobně prováděl až do 18. ledna 1896. V Luhačovicích založil rodinu a s první manželkou Kateřinou **Müllerovou** měl jedenáct dětí. Počet dětí, narozených v rozmezí let 1857–1877, si vyžadoval pomoc chůvy a služebné. Po smrti Kateřiny se v 80. letech 19. stol. oženil s Rosou **Brammerovou**, která se ujala výchovy mladších dětí, zatímco starší již odcházely z domova. Jakub Jelínek zemřel roku 1911 a byl pohřben na novém židovském hřbitově v Uherském Brodě. Synové Maxmilián Jelínek a jeho o rok starší bratr Šalamoun, oba středoškolsky vzdělaní, zůstali v Luhačovicích, aby pokračovali v otcově odkazu. Další z bratrů, Mořic a Rudolf, vystudovali práva, nejstarší Zikmund zakotvil ve Vizovicích. Vedlejším zaměstnáním Maxe Jelínka byl ještě prodej tabáku a trafika. Max provozoval živnost až do své smrti v roce 1928, poté o koncesi po svém strýci zažádal Šalamounův syn Bedřich. V roce 1930 mu bylo uděleno oprávnění k nálevu piva, vína a pálených lihových nápojů a provozování her v domovním čísle 119. Jelínkovi byli důležitou součástí luhačovické společnosti. Svědčí o tom mimo jiné, že Max **Jelínek** byl spolu s Vilémem Sonnenscheinem jedním ze zakládajících členů Spolku pro okrašlování a pořádání zábav v Luhačovicích roku 1884 a pravidelně se od úplného počátku účastnil jeho schůzí a aktivit. V roce 1902 se členem spolku stal i Maxův bratr Šalamoun, zvaný Salo, který zastával funkci revizora. Stejně jako synové Jana a Viléma Sonnenscheinových, také synové Jakuba Jelínka se zúčastnili bojů první světové války. Na rozdíl od Šalamouna Jelínka (narozen 1867), který narukoval mezi posledními v roce 1916, se jeho nejmladší bratr Rudolf **Jelínek** (ročník 1876) domů nevrátil, padl 22. 10. 1915 u Doberdo del Lago v Itálii.

9. **Jakuba Jelínka synové**

Roku 1856 založil Jakub **Jelínek** v Luhačovicích palírnu. V 80. letech 19. století si pronajímал další palírnu ve Vizovicích. V Luhačovicích žili **Jelínkovi** v domě čp. 119 na

hlavní (dnes Masarykově) ulici poblíž zámku. Tento dům, který se stal základnou podnikání luhačovických Jelínků, byl několikrát upravován a přestavován, například roku 1873 došlo k jeho úpravě na obchod. Dům čp. 119 stál až do počátku 70. let 20. století, kdy byl v rámci rozšiřování hlavní ulice po výstavbě panelových domů vybourán. Původně menší jednopodlažní domek poskytoval zázemí početné Jelínkově rodině, hlavně však skýtal prostory pro obchod a sklad. Objekt byl později nadstaven o patro, přibyly v něm kanceláře, prodejna tabáku, prodejna lihovin a restaurace, kuchyň a výčep, byl střediskem rozsáhlého areálu Jelínkovy palírny, který dosahoval od cesty až k potoku. Jméno zakladatele prosperujícího podniku Jakuba **Jelínka** dalo vzniknout značce „Jakuba Jelínka synové“, kterou v Luhačovicích od roku 1897 společně provozovali bratři Maxmilián a Šalamoun. Jejich pokračovatelem byl Šalamounův syn Bedřich. Již počátkem 20. století sbírala firma nejrůznější ocenění a honosila se reklamními tituly „první moravská vinopalna na pravou borovičku a slivovici“, vyráběla vlastní jalovcový olej a provozovala mj. sklad koňaku, mláta a sklad jalovcových plodů (jalovčinek). Kromě potřeby uskladnění surovin na výrobu lihových nápojů stoupaly požadavky na uložení sudů, výrobních prostředků i produktů a byly budovány další sklady v areálu. Ve dvoře se nacházely garáže a stání pro nákladní auta a drožky i stáje pro koně, balírna, plnírna lahví, skladiště lahví a skladiště zboží na prodej. Hlavní výrobní provoz se ukrýval v budovách samotné palírny, kde stály sudy s kvasem, destilační kotle na slivovici i na koňak. Po nástupu Bedřicha **Jelínka** do vedení podniku docházelo k dalším vylepšením a modernizacím.

10. Zikmund Jelínek

Nejstarší syn Jakuba **Jelínka** Zikmund, narozený v Luhačovicích roku 1859, odešel jako mladík ze svého rodiště do blízkých Vizovic, kde se stal v letech 1882–1886 ředitelem Eichenovy palírny. Již v roce 1891 ale začal budovat vlastní úspěšný podnik, který záhy spolu se Singerovou palírnou vévodil Vizovicím. Po Zikmundově odchodu na odpočinek roku 1921 pokračovali v podnikání jeho synové Vladimír a Rudolf. Ti na otcovu počest nechali registrovat firemní značku „Zikmunda Jelínka synové“. Odkoupili nepříliš prosperující, ale výhodně položený podnik Razov a přenesli sem část výroby. V dalších letech vyrostla na Razově nová palírna, destilatura, kvasírna, čtyři skladiště, železniční vlečka a ostatní provozy. Své aktivity firma záhy rozšířila do zahraničí. V roce 1926 se bratři rozešli, Rudolf Jelínek si ponechal závod na Razově a propůjčil firmě své jméno, zatímco Vladimírovi zůstala značka

„Zikmunda Jelínka synové“. V roce 1934 zahájil Rudolf **Jelínek** výrobu košer destilátů, odpovídajících předpisům ortodoxní židovské víry, s nimiž dosáhl světové proslulosti a prosadil se na zámořských trzích. Vše se změnilo hned počátkem druhé světové války, kdy byly na palírny jako na židovský majetek uvaleny nucené správy a poté byly podniky arizovány. Hospodaření nových majitelů firmy silně poškodilo. Daleko horší osud však potkal členy rodiny. Vladimír Jelínek zahynul ve Flossenbürgu, ostatní včetně malých dětí byli povražděni v plynových komorách v Osvětimi. Zachránit se podařilo jen oběma synům Rudolfa Jelínka, Zdeňkovi a Jiřímu. Záhy po návratu do Vizovic roku 1945 rozjel Zdeněk **Jelínek** výrobu zdevastovaných rodinných podniků, na jaře 1946 však zemřel na tuberkulózu. V dubnu 1948 byly podniky znárodněny. Jiří **Jelínek** s rodinou se roku 1949 vystěhoval do Izraele. Ještě před odjezdem dal státu povolení k registraci originální firemní značky R. JELÍNEK.

11. Bedřich Jelínek

Šalamoun **Jelínek**, který se narodil roku 1867, se oženil s Florou Berischovou, jež pocházela z Hustopečí. Měli děti Ellu, Bedřicha (Fridricha), Markétu (Grétu) a Giselu (Gizzi).

Šalamoun, který působil v rodinné firmě hlavně jako účetní, si na přelomu století vystavěl vilu Jelínek čp. 221 na hlavní ulici. Koncem 20. let odešel na odpočinek, zemřel v rodinném kruhu v létě 1938 a byl pohřben na uherskobrodském židovském hřbitově. Pokračovatelem rodinné hostinské, obchodnické a palírenské živnosti byl jediný syn Bedřich **Jelínek**.

Narodil v Luhačovicích dne 12. března 1900. O rok mladší Bedřichova sestra Markéta se provdala za významného brněnského stavitele, architekta Ing. Leopolda Druckera. O letních prázdninách pobývala v rodinné vile v Luhačovicích. Jediní z luhačovických Jelínkových – Markéta s manželem a dětmi přestáli holocaust. Její synové Ernst (ročník 1922) a Otto (1927) uprchli za hranice a bojovali v zahraniční armádě proti nacismu, oba válku přežili.

Je málo známé, jak důležitou roli u nás sehrál za protektorátu židovský odboj. Hned od počátku války vznikaly na Uherskobrodsku převáděcí kanály pro uprchlíky z protektorátu. Při svém nuceném pobytu v uherskobrodském ghettu, kam byli luhačovičtí Židé přestěhováni v květnu 1941, se Bedřich Jelínek zapojil do odboje, který finančně podporoval. Dne 5. března 1942 bylo v Uherském Brodě zadrženo 14 Židů, kteří byli aktivní v odboji, mezi nimiž byli i Bedřich Jelínek a Leo Smetana. Zatčení byli přes rok vězněni a poté byli odsouzeni k trestu smrti. Bedřich Jelínek byl popraven ve Vratislavi dne 27. května 1943. Bedřichova matka Flora a manželka Markéta (nar. 1909) odjely z Uherského Brodu s desetiletou

dceruškou Věrou (ročník 1933) a tříletým Jiříkem (narozen 1940) s posledním transportem Cp 721, vypraveným 31. ledna 1943 do Terezína. Po necelém roce pobytu v terezínském táboře byli deportováni do Osvětimi. Dorazili sem v polovině prosince 1943 a byli zavražděni v plynové komoře v den svého příjezdu 15. prosince 1943.

12. František Lampl

Maxmilián Jelínek měl jedinou dceru Olgu, která se provdala za brněnského právníka a velkostatkáře Otto Lampla. Udržovala však kontakt s Luhačovicemi a pravidelně zde i se svými dětmi Františkem a Annemarií trávila letní prázdniny v sídle Jelínkových čp. 119. Věrnou pomocnicí v domácnosti jí byla Ludmila Pospíšilová z Luhačovic, která rodinu Lamplových následovala do Brna. Olga s dětmi byla deportována transportem G-951 dne 2. 12. 1941 z Brna do Terezína, odtud transportem Er-989 dne 16. 10. 1944 do Osvětimi. Děti Olgy Lamplové František a Annemarie přežily koncentrační tábory Terezín, Osvětim a Dachau, Olga Lamplová zahynula v Osvětimi. Po válce se Annemarie provdala a odstěhovala do Brazílie. František Lampl se rozhodl pro studia v Brně, po převzetí moci komunisty v únoru 1948 byl však obviněn z buržoazního původu a uvězněn v Jáchymovských uranových dolech. V roce 1953 byl díky všeobecné amnestii podmínečně propuštěn. Následně pracoval jako dělník ve firmě Pozemní stavby v Opavě a vypracoval se na vedoucího. Během zaměstnání vystudoval dálkově brněnské Vysoké učení technické. V listopadu 1968 odešel s manželkou do Velké Británie, kde syn Tomáš studoval na univerzitě v Oxfordu. František Lampl začal pracovat v údržbářské firmě a roku 1971 nastoupil u britské stavební společnosti Bovis na pozici políra. Do deseti let se stal jejím generálním ředitelem a díky úspěšným kontraktům z ní učinil jednu z největších stavebních firem na světě s ročním obratem zhruba ve výši 4 miliard dolarů. Podílel se na výstavbě konstrukčně nejnáročnějších projektů, jakými bylo např. londýnské finanční centrum Canary Wharf s nejvyšší budovou Evropy, olympijská sportoviště v Atlantě, Eurodisneyland u Paříže apod. Po sametové revoluci navázal Frank Lampl spolupráci s rodným Brnem a realizoval v České republice několik větších projektů, angažoval se v charitě. Princ Charles a Václav Havel jej jmenovali předsedou nadace Prague Heritage Fund. V roce 1990 jej královna Alžběta II. pasovala do rytířského stavu. Stal se držitelem několika čestných doktorátů předních univerzit. Sir Frank Lampl zemřel 23. března 2011.

13. Leopold Smetana

Leopold **Smetana** se narodil 3. května 1894 v Uherském Brodě, byl hoteliérem v Brodě a v Luhačovicích. V brodské Soukenické ulici čp. 885 nechal tou dobou jeho otec Markus přestavět hotel Smetana do secesní podoby. Leo se vyučil ve Švýcarsku v Grandhotelu ve Svatém Mořici a před válkou zastával post místostarosty v uherskobrodském Společenstvu hostinských a výčepníků. Roku 1935 byl pověřen Svazem hoteliérů československé republiky, aby podnikl propagační cestu do Palestiny a Egypta a navázal zde osobní kontakt v cestovních kancelářích a turistických centrech. Součástí cesty byla také propagace luhačovických lázní. V březnu 1939 vznikla odbojová organizace Obrana národa, kterou po celou dobu řídili vysocí důstojníci zaniklé československé armády. Leo Smetana se stal jejím členem a v prvních letech protektorátu byl jeho hotel Smetana v Uherském Brodě jedním z center převádění. Od počátku okupace se v hotelu tajně soustřeďovali uprchlíci, kteří dále přecházeli do rukou spojek a převaděčů, aby se dostali za hranice. V celém pohraničním prostoru byly vytvořeny převáděcí kanály. V letech 1939 až 1941 se z brodské židovské obce zachránilo ilegálním odchodem do ciziny nejméně 50 osob. Ze Slovenska se někteří uprchlíci dostali přes Maďarsko a Turecko až do Palestiny, nebo přes Rumunsko a Jugoslávii na Západ. Hned od začátku protektorátu byly stále více omezovány osobní svobody Židů a gestapo začalo zatýkat významné osobnosti židovské obce. Leo **Smetana** byl zatčen stejně jako luhačovický Bedřich Jelínek 5. března 1942, ve stejný den byli v únoru 1943 ve Vratislavi odsouzeni k trestu smrti. Leo Smetana byl popraven 20. května 1943. V době Leovy popravy jeho manželka Emilie zvaná Mili (nar. 17. 4. 1897) a dcera Alice (nar. 1. 7. 1926) byly již po smrti. Z Uherského Brodu je odvezl poslední lednový transport přes Terezín do Osvětimi, kde zahynuly v plynové komoře 2. 2. 1943.

14. Hotel Smetana

Na ulici Dr. Veselého stojí hotel Vltava čp. 169, který patří k nejdéle provozovaným hotelům v Luhačovicích. Postavil ho v roce 1876 židovský podnikatel z Horní Lhoty Josef **Frankl**, palírník a vývozce luhačovické minerálky. Hotel vystřídal několik názvů a provozovatelů, k nimž patřil i uherskobrodský hoteliér Markus Smetana (narozený v Brumově roku 1855). Po smrti Marka Smetany v roce 1922 se vedení hotelu ujal jeho syn Leopold. Před sezónou 1931 přebudoval Leo **Smetana** podnik na moderní hotel s nejnovějším vybavením. Do pokojů byla zavedena tekoucí teplá voda, kuchyně byla vybavena lednicemi, patentními sporáky a dalšími novinkami. Rituální a dietní hotelovou kuchyni vedla Leova manželka Míla **Smetanová**. Na rozdíl od Singerovy luhačovické restaurace, kde se jídlo připravovalo přísně ortodoxně podle

rituálních pravidel kašrutu, se v hotelu Smetana vařilo také v sobotu. Z toho důvodu hotel nevyhovoval ortodoxním židovským hostům. Nabízel nadále židovskou kuchyni, ale usiloval o hosty všech národností a vyznání. Hotelová restaurace připravovala kromě rituálního jídelníčku zvláštní dietu pro nemocné cukrovkou a pro nemoci žaludku, na kvalitu dietních jídel dohlížel přítomný dietolog. Čepoval se zde plzeňský Prazdroj. Hotel Smetana nabízel každodenně po celou sezónu koncert a dvakrát týdně společenský večer pod vedením tanečního mistra, konec zábavy však byl určen na jedenáctou hodinu, aby nebyli rušeni ostatní klienti. Součástí hotelové nabídky byly jarní a podzimní slevy. Hotel Smetana byl jako jeden z prvních židovských podniků v Luhačovicích arizován již polovině roku 1940. Arizátoři Otakar Zicha a František Fišer mu dali název Vltava, který nese dodnes.

15. Hotel Singer

Možnosti cestování pravověrných Židů byly podmíněny dodržováním přísných pravidel. Ortodoxní Židé z Polska a Podkarpatské Rusi, kteří navštěvovali luhačovické lázně, dbali přísně na rituální přípravu stravy. Na stravování židovských hostů se ve 20. století v Luhačovicích specializovalo několik podniků. V domě číslo 315 na hlavní ulici v místech dnešního zdravotního střediska (za války zde byl městský úřad a po ní Místní národní výbor) se od roku 1908 připravovala košer strava podle židovských rituálních předpisů za dozoru rabína. Majitelem byl restauratér Isidor **Singer**, po jeho smrti se vedení restaurace ujal jeho syn Aladar Singer (nar. 1907 v Uherském Brodě). Ve 30. letech dojížděl uherskobrodský židovský řezník **Guttman** na celé léto do Luhačovic a v prostorách Barboříkových jatek za zámek prováděl rituální porážku masa, které odebírala Singerova restaurace i další židovské hotely a kuchyně. Před rokem 1930 Aladar **Singer** hotel přestavěl a rozšířil tak, že pojala najednou 250–270 hostů. Ve stejném roce se rozpoutal spor o otevření další restaurace s ortodoxní kuchyní pro židovské klienty. Manželé Joel a Bella **Kornfeldovi**, kteří usilovali o získání oprávnění k provozování restaurace s košer kuchyní ve vile Milica (dnešní Monika), jejíž potřebu zdůvodňovali omezenou nabídkou a vysokým počtem ortodoxních návštěvníků (300–400 hostů ortodoxního vyznání za sezónu). Singer se obával finanční ztráty z důvodu nové konkurence. Po dvou letech sporů bylo rozhodnuto, že manželům Kornfeldovým nebude v žádosti o udělení koncese vyhověno, přestože se za zřízení jejich podniku pro ortodoxní hosty z chudších vrstev přimlouvali i zástupci svazu rabínů ze Slovenska a Maďarska a získali i potvrzení ortodoxních rabínů přítomných v luhačovických lázních.

16. Lázeňští hosté

Luhačovické lázně navštěvovaly již od jejich počátků významné osobnosti minoritních komunit, zastupující jak ortodoxní, tak asimilované Židy. Mezi významné učence přelomu století patřil také uherskobrodský rodák Adolf **Frankl-Grün**, který byl svým rabínským působením spojený s Kroměřížskem. Frankl-Grün se narodil roku 1847 v Uherském Brodě. Svá studia započal v Lipníku nad Bečvou, poté navštěvoval ješivu v Uhrách a v letech 1872 až 1878 navštěvoval prestižní židovský teologický seminář ve Vratislavi. Setkal se zde a navázal spolupráci s řadou vlivných židovských učenců své doby. V závěru svých studií byl ustanoven rabínem v Kroměříži, kde působil až do roku 1911. Byl uznávaným vědcem a pedagogem. Sepsal mj. dějiny kroměřížských a uherskobrodských Židů, věnoval se sociálním otázkám a židovské emancipaci po roce 1848. V roce 1909 navštívil na svých cestách luhačovické lázně a na židovském večírku vystoupil na podporu výstavby synagogy v Luhačovicích. Světoznámý hudební skladatel Leoš Janáček se v lázních setkával za svých léčebných pobytů s řadou známých a přátel, mezi něž patřila i židovská rodina **Stösslových** z Písku. Luhačovické lázně navštěvoval často Hanuš **Rezek**, který se za druhé světové války výrazně podílel na zahraničním odboji proti nacistickému Německu. Po absolvování brněnské právnické fakulty působil Rezek jako koncipient ve Vsetíně. Pro své politické smýšlení byl záhy po vzniku Protektorátu zatčen gestapem. Po propuštění se s manželkou vystěhoval do Palestiny, vstoupil do československé zahraniční jednotky a působil jako polní rabín československé zahraniční armády na Středním východě a ve Velké Británii. Zahynul tragicky při leteckém neštěstí roku 1948.

17. Ortodoxní návštěvníci

Ve skladbě lázeňské klientely v Luhačovicích tvořili Židé v minulosti výraznou skupinu hostů, jak po stránce početní, tak po stránce zvláštních nároků na ubytování, stravování i léčbu. Správa lázní se snažila těmto nárokům co nejlépe vyhovět. Archivy uchovávají například doklady o jednání správy lázní s řezníkem (košerákem) pro židovské lázeňské hosty z roku 1833, rozhodnutí o vystavení tóry v letech 1845 až 1847, stížnosti nájemce židovské potravinové daně na vrchnost, seznam židovských hostů z roku 1844, žádosti o výstavbu synagogy a podobné zajímavé dokumenty. Již za hraběte Vincence Serényiho byly při rozsáhlé výstavbě na lázeňském území od roku 1790 mimo jiné postaveny tři dřevěné kabiny s koupelnami, z nichž Židovské lázně byly určeny židovským hostům. V návaznosti na to vyrostla v lázních řada nových objektů a ubytovacích kapacit, mezi nimi i Jakubský neboli Židovský dům, určený pro židovské hosty. Dům byl roku 1837 nadstaven a roku 1852

přejmenován na Stolařský dům, jenž stál na Lázeňském náměstí až do poloviny 20. století. Při stavbě Janova domu ve 20. letech 19. století bylo hostům židovského vyznání vyhrazeno šest oddělených koupelen. Roku 1837 byla postavena židovská vyvařovna. Původní židovská vyvařovna nad kolonádou, vybudovaná koncem 18. století, byla roku 1857 přestavěna na Staroněmecký dům, jednu z dominant lázeňského náměstí až do požáru v roce 1916. Po vzniku Československa vzrostl počet návštěvníků židovského vyznání několikanásobně, přijížděli sem především z východního Slovenska, polské Haliče a Podkarpatské Rusi. Ať již asimilovaní Židé, či na první pohled rozpoznatelní ortodoxní Židé, odlišující se od většinové pospolitosti svými úbory s dlouhými kaftany, pokrývkami hlavy v podobě velkých klobouků a účesem s pejzy, všichni byli nedílnou součástí lázeňské společnosti. Ortodoxní Židé se neodlišovali pouze vzhledem, ale sdružovali se v uzavřených skupinkách a svůj pobyt v lázních podřizovali přísným rituálním tradicím.

18. Sezónní modlitebny

Roku 1928 podala stavební komise složená ze zástupců uherskobrodské náboženské obce obecnímu zastupitelstvu v Luhačovicích žádost o přenechání stavebního místa pro vystavění synagogy. Svoji žádost zdůvodňovala komise tím, že luhačovické lázně navštěvuje ročně tisíce hostů židovského vyznání a tito hosté kromě potřeby léčby touží po důstojném prostoru pro konání svých bohoslužeb, zatímco doposud jsou bohoslužby prováděny v nevyhovujících prostorách restaurace. K budově plánované synagogy měl přiléhat objekt nemocnice pro židovské pacienty. Stavby se měly stát odkazem loajálnosti židovské obce k československému státu a oslavou desetiletého výročí vzniku republiky. Žádosti však nebylo vyhověno. V roce 1934 se židovští hoteliéři v Luhačovicích spojili, aby se pokusili o vyproštění Luhačovic z obvodu židovské náboženské obce v Uherském Brodě. Neshody s uherskobrodskou náboženskou obcí vyplývaly nezájmu o rozvoj lázní, vymáhání vysokých poplatků na židovských návštěvnících apod. Níže podepsaní uvedli, že během posledních let byli nuceni vyplatit uherskobrodské náboženské obci poplatky ve výši 50 tisíc korun na dávkách za vydávání rituálně poraženého masa, přesto si museli v období sezóny na vlastní náklady v Luhačovicích vydržovat odborníka na rituální porážku, aby dostali požadavkům ortodoxních strávníků. Hoteliéři zdůrazňovali potřebu zřízení stálé modlitebny nebo synagogy v Luhačovicích a stěžovali si na neschopnost uherskobrodské náboženské obce zajistit její výstavbu. Řešením se jim zdálo právě vytvoření samostatné náboženské obce v Luhačovicích.

K provolání byl přiložen seznam sedmadvaceti žadatelů izraelského vyznání, jejich rodinných příslušníků a příznivců.

Židovská modlitebna pro sezónní hosty byla do roku 1911 umístěna ve Vincencově domě.

Poté uherskobrodská židovská obec zřídila ortodoxní modlitebnu v hotelu Singer a reformní modlitebna působila v hotelu Smetana. Menší soukromé sezónní modlitebny byly přechodně na různých místech, za jedno z nich je považována vila Květa na Masarykově ulici.

19. Majitelé a nájemci vil

Kromě židovských rodin, žijících v Luhačovicích po několik generací, vyhledávali zde v období první republiky možnost podnikání a trvalé bydliště mnozí Židé z Uherského Brodu i z různých koutů Československa. Majiteli vily Srbky (dnes Luďka) na hlavní ulici byli manželé Liebenovi. V ulici Leoše Janáčka stojí drobná vilka Rozalie čp. 397, kde působil uherskobrodský lékař Leo Zukerman. V roce 1943 byl popraven nacisty za účast v odboji. Ulici Betty Smetanové zdobí secesní vila čp. 393 s názvem Hradčany, propojená se zrcadlově obrácenou sousedkou, vilou Letná. Žili v ní manželé Tichovi z Boskovic, kteří v letech 1928 – 1929 postavili v jejím sousedství novou vilu nazvali ji svým jménem – Ticho. Šlo o váženou boskovickou rodinu, z níž vzešlo několik vyhlášených, očních lékařů. Majitelkou vily byla Marie Ticho, domáckým jménem nazývaná Mizzi. Byla rozená jelínková, nejmladší dcera luhačovického Šalomouna Jelínka. Marie Tichová byla i se svými dvěma mladšími dětmi Františkem (nar. 1928) a Renatkou (nar. 1932) zavražděna v Osvětimi. Její manžel Baruch Ticho, narozený 16. ledna 1889 v Boskovicích, byl za účast v odboji uvězněn v Dachau, kde zahynul 19. srpna 1940. Jejich syn Karl přežil válku v emigraci a po válce vystudoval medicínu. Studia dokončil v Innsbrucku a poté odešel do Chicaga, kde se specializoval na oční lékařství. Roku 1930 se přistěhovaly do Luhačovic dvě sestry, které se staly majitelkami vil Rusalka a Marica v Solném – Adéla Meisterová (narozena 1878) a Růžena Spitzová (ročník 1868). Sestry žily v novější a pohodlnější Marici, Rusalku v období letní sezóny pronajímaly. 13. června 1940 vešlo v platnost omezení pohybu Židů v Protektorátu Čechy a Morava a pro pobyt židovských pacientů v celých Luhačovicích byly vyhrazeny pouze čtyři objekty, hotel Miramare a vila Adéla a rovněž vily Marica a Rusalka. Jejich majitelky zahynuly v Osvětimi.

20. Perzekuce

Od 15. března 1939, kdy vznikl Protektorát Čechy a Morava, se postavení židovských obyvatel v celém státě radikálně změnilo. Protektorátní správa zavedla norimberské rasové zákony a činila rychlé kroky k vyřazení Židů z normálního života. Postupem války se postavení židovských občanů stále zhoršovalo. Do konce května 1941 se museli všichni usedlí Židé vystěhovat z Luhačovic do židovské čtvrtě v Uherském Brodě. Odtud je čekala cesta do Terezína a v další fázi „konečného řešení židovské otázky“ transporty do koncentračních táborů a téměř jistá smrt. Jednalo se o pětadvacet občanů Luhačovic. Celkem bylo v květnu 1941 shromážděno v uherskobrodském ghettu 836 židů z celého soudního okresu Uherský Brod. Od 1. července 1941 nesměli Židé zaměstnávat árijce a vyžadovat od nich služby. Od 6. října 1941 byly uzavřeny všechny židovské modlitebny a synagogy a v březnu 1942 byly zrušeny venkovské židovské náboženské obce v Protektorátu Čechy a Morava. Protižidovská opatření vyvrcholila roku 1942 definitivním rozhodnutím o konečném řešení židovské otázky. Během jedenapůlročního pobytu ve stísněných podmínkách uherskobrodského ghetta nebyli shromáždění Židé ušetřeni dalšího šikanování a nejrůznějších krutých obstrukcí. Součástí perzekuce byla povinnost označovat všechny osoby židovského původu symbolem žluté hvězdy a na všechna židovská obydlí vyvěsit cedule výrazným nápisem Židovský byt nebo Židovský dům. Pravidelně u nich byly vykonávány domovní prohlídky. Vše bylo přísně evidováno. Nakupovat mohli Židé shromáždění v uherskobrodském ghettu pouze ve čtyřech příkázaných obchodech s vymezenou nákupní dobou. Okresní úřad v Uherském Brodě vydal též vyhlášku o zákazu pátečního prodeje masa židovskému obyvatelstvu, aby nevykupovali maso na víkend árijským sousedům. Árijcům se přísně zapovídalo vycházet Židům jakkoliv vstříc, například v použití telefonního přístroje či poskytování lékařské pomoci, bylo zakázáno vstupovat do židovských příbytků atd.

21. Transporty

Se zvráceným cílem „konečného řešení židovské otázky“ zahájili nacisté v říjnu 1941 systematické deportace Židů z území protektorátu do ghetta v Lodži. Poté byl zřízen tábor v Terezíně, kde měli být soustředěni protektorátní Židé. První transport přijel do sběrného tábora v Terezíně koncem listopadu 1941. Za ním následovaly další. Do konce roku 1942 byla již do Terezína deportována většina židovského obyvatelstva z území Protektorátu Čechy a Morava postupně od západu na východ. Uherskobrodští Židé přišli na řadu jako poslední v řadě. Počátkem roku 1943 přibyli k Židům, již soustředěným v uherskobrodském ghettu, další ze širokého okolí (z obvodů židovských obcí ze Bzence, Dambořic, Hodonína,

Holešova, Kyjova, Podivína, Strážnice, Uherského Hradiště, Uherského Ostrohu a ze Zlína). Koncem ledna 1943 byly s odstupem několika dní vypraveny z Uherského Brodu tři transporty do Terezína. Do Terezína dorazily transporty z Uherského Brodu ve dnech 23., 27. a 31. ledna 1943. Z Uherského Brodu bylo deportováno celkem 2837 osob židovského původu, mužů, žen i dětí. V Terezíně zahynulo 314 z nich, v jiných táborech zemřelo dalších 2321 osob. Hrůzy koncentračních táborů přežilo pouhých 199 občanů židovského vyznání příslušících k uherskobrodské náboženské obci. V obřadní síni u nového židovského hřbitova v Uherském Brodě jsou umístěny pamětní desky se jmény obětí nacismu z města a okolí. Z luhačovických občanů židovského původu se po válce domů nikdo nevrátil.